

BATI ANADOLU MÖ 2. BİNYIL YERLEŞİMLERİ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

An Evaluation on the Settlements of the 2nd Millennium BC in Western Anatolia

Mehmet Akif ERDEM*

Öz: Bu çalışmada, Anadolu'da ortaya çıkmaya başlayan merkezi yönetim anlayışının Batı Anadolu'daki yansımalarını tespit etmek amacıyla Batı Anadolu'da kazısı yapılan ya da yüzey araştırmaları ile tespit edilmiş, MÖ 2. binyıl yerleşim yerleri üzerinde durulmuştur. Arkeolojik materyal olmadan bunu tespit etmek güç olsa da yerleşimlerin buluntu konumları ve boyutlarının bir etken olup olmayacağı araştırılmıştır. Bu bağlamda Anadolu'nun batısında, MÖ 2. binyılda merkezi yönetime ilişkin ne kadar bilgi sahibiyiz? Batı Anadolu kıyı kesimi ve iç kesimi arasında yerleşim boyutlarındaki farklılık neyi ifade ediyor? Orta Tunç Çağı ve Geç Tunç Çağı arasında yerleşimlerin boyutlarına bağlı olarak bir değişim söz konusu mu? Yerleşim yerlerinin boyutları ve birbirlerine olan uzaklıkları bir düzen içeriyor mu? Gibi sorulara yanıt aranmıştır. İç Batı Anadolu'da Büyük Menderes Havzası'nın yukarı kesimi ile, Eskişehir ve Kütahya çevrelerinin öne çıktığı alanlarda bulunan yerleşimlerin kültürel anlamda, Orta Anadolu'daki merkezler ile benzer unsurlara sahip olduğu görülmektedir. Kuzeybatı Anadolu'da Troas, Orta Batı Anadolu'da Küçük Menderes Nehri ve Gediz Vadisi'nin yanı sıra İzmir ve çevresi ile Güneybatı Anadolu'da Büyük Menderes Havzası'nın orta ve alt kısımlarını içeren kıyı Ege Bölgesi, ithal kültürel etkiler ile yerel özellikleri bir arada sergileyen yerleşimleri ortaya çıkarmıştır. Orta Tunç Çağı'na ait Minoan kültürünün izlerini ortaya çıkaran yerleşimler, Geç Tunç Çağı'na ait Miken kültürü için de kanıtlar sağlamıştır. MÖ 2. binyılda hem Kıyı Egede hem de İç Batı Anadolu'da az sayıda da olsa, Orta Anadolu'daki gibi büyük boyutlu merkezlerin var olabileceği anlaşılmıştır. Yazılı metinlerin olmaması nedeniyle Orta Tunç Çağı'nda

Abstract: This paper delves into the settlements of Western Anatolia from the 2nd millennium BC, which were identified by excavations and surveys, to discern the reflections of the emerging concept of centralised administration during that period in Anatolia. The study prioritises the locations and dimensions of the settlements over the archaeological material. Within this framework, key questions addressed include the level of knowledge regarding the central administration in Western Anatolia during the 2nd millennium BC, the significance of differences in settlement sizes between the coastal and inland Western Anatolia, any changes in settlement sizes the Middle Bronze Age and the Late Bronze Age, and whether there is a pattern in the sizes and distances of settlements to each other. The investigation reveals that the settlements in the upper part of the Meander Basin in Central Western Anatolia and the areas in the vicinity of Eskişehir and Kütahya share cultural similarities with the centres in Central Anatolia. The coastal Aegean region including the Troas in Northwestern Anatolia, Küçük Menderes River and Gediz Valley in Central Western Anatolia, as well as İzmir and its surroundings, and the middle and lower parts of the Büyük Menderes Basin in Southwestern Anatolia, have revealed settlements that exhibit a combination of imported cultural influences and local characteristics. The settlements that revealed traces of Minoan culture from the Middle Bronze Age provided evidence for the Mycenaean culture from the Late Bronze Age as well. The analysis of the 2nd millennium BC suggest the possible presence of large-scale centres similar to those in Central Anatolia, albeit in limited numbers, in both the Coastal Aegean and Central Western Anatolia. The absence of written texts led to the evaluation of the inhabitants of Western Anatolia during

* Dr., Yeşilova Höyüğü Ziyaretçi Merkezi, İzmir, mehmet.akiferdem@gmail.com, ORCID: 0000-0003-4705-4471.
Makale Türü: Araştırma | Geliş Tarihi: 25.12.2023 | Kabul Tarihi: 23.03.2024 | Atf: Erdem M. A. 2024, "Batı Anadolu MÖ 2. Binyıl Yerleşimleri Üzerine Bir Değerlendirme". *Septem Artes* 2 (2024), 60-79.

Batı Anadolu'da kimlerin yaşamış olabileceği sadece varsayımlar üzerinden öğrenilirken, Geç Tunç Çağında özellikle Hitit yazılı metinleri sayesinde bölgede konfederatif yapıda yaşayan, kimi zaman birbirleriyle birleşen kimi zaman da birbirlerine karşı cephe alan topluluklar olduğu bilinmektedir.

Anahtar Kelimeler: Batı Anadolu, MÖ 2. Binyıl, Kazılar, Yüzey Araştırmaları, Merkezi Yönetim.

the Middle Bronze Age based on hypothesis. However, in the Late Bronze Age, particularly due to Hittite texts, a clearer understanding emerged, revealing the existence of communities organised in a confederative structure in the region. These communities occasionally united and, at times, took opposing stances against each other.

Keywords: Western Anatolia, 2nd Millennium, Excavations, Surveys, Central Administration.

Giriş

Anadolu'da MÖ 2. binyıl süreci, büyük boyutlu yerleşimlerin olduğu ve uzun soluklu kazıların sürdüğü Orta Anadolu höyükleri sayesinde daha iyi bilinmektedir. Söz konusu höyüklerin bazılarında, Erken Tunç Çağı III tabakaları üzerinde çok odalı kompleks yapılara rastlanılmış olması, bu dönemde sosyolojik olarak bir değişimin yaşandığını gösterir. Kazıcıları tarafından saray olarak nitelendirilen bu yapılardan, 50 hektar genişliğinde bir alan yayılan Kültepe'de bulunan *Warsama*¹, 45 hektarlık yayılım gösteren Acmhöyükteki Hatıpler ve Sarıkaya Sarayları dikkat çeken örneklerdir². 75 hektarlık Boğazköy³, 30 hektarlık Konya Karahöyük⁴ ve 18 hektarlık Alişar Höyüğü gibi yerleşimler ise, büyük boyutlu alanların MÖ 2. binyılda Anadolu'da farklı bölgelere yayılan kent devletlerinin varlığı ile ifade edilmiştir (fig.1)⁵. J. Yakar, Anadolu'daki bu kültürel zenginliği saray etrafında şekillenen bürokratik bir idari yapılanma ile ilişkilendirir ve bunların temellerinin Erken Tunç Çağı III ile atılmış olduğunu dile getirir⁶. MÖ 2. binyıl öncesi toplulukların ön ayak olduğu bu gelişimde, nüfus artışının yanı sıra zengin hammadde kaynakları Anadolu'yu açık pazar haline getirmiş olmalıdır. Böylelikle Asur'dan başlayıp Kuzey Suriye'ye uzanan, Anadolu'nun içlerine kadar devam eden ticari organizasyonlarda Anadolu, MÖ 2. binyılda da rağbet gören bir merkez konumuna gelmiştir. MÖ 2. binyılın ilk çeyreğindeki kayıt sistemine dayalı bu organizasyon formunun Anadolu arkeolojisi için belki de en önemli katkısı, yazılı metinler sayesinde olmuştur. Yazılı metinler ile birlikte Anadolu'da kent devletlerinin sınırları bilinip kültürel etkileşim rotalarının anlaşılması sağlanmıştır⁷.

1 Özgüç 2003, 114-115.

2 Öztan 2003, 39.

3 Klingler 2019.

4 Alp 1994, 258.

5 Sagona – Zimansky 2009, 199.

6 Yakar 2007, 36.

7 Bajramovic 2011, 87, 241.

Figür 1: MÖ 2. Binyıl Orta Anadolu Koloni Dönemi Yerleşimleri (Bajramovic 2011, 60, map. 3).

Batı Anadolu'da yapılan çalışmalarda Orta Tunç Çağı'na tarihlenen yazılı metinlerin bulunmaması, Koloni Dönemi'ne tarihlenen metinlerin Batı Anadolu'dan bahsetmemesi, sadece arkeolojik malzemeye bakılarak bölge lokalizasyonun belirlenmesinde yeterli olmamıştır. Geç Tunç Çağı'nda ise durum değişir ve Batı Anadolu ile ilgili daha somut kanıtlar karşımıza çıkar. *Arzawa*, *Mira Kuvaliya*, *Seha Nehri*, *Wiluša*, *Ahhiyawa*, *Lukka* gibi ülke adlarının yazılı kaynaklarda geçmesi, Batı Anadolu'da sınırlarında farklı halk ya da grupların varlığını gösterir niteliktedir. J. G. Macqueen'in dil ve hanedan ilişkileri bakımından Arzawa'ya bağlı halklar⁸, olarak yorumladığı bu ülkeler, J. Mellaart'a göre konfederasyon şeklinde yapılan halklardır⁹.

Batı Anadolu'da MÖ 2. binyıl sürecini tanımlarken en çok bahsedilen yerleşim adı Arzawa'dır. Arzawa adı ilk olarak Hitit dilinde yazılmış Amarna metinlerinde geçer¹⁰. A. Ünal'a göre Arzawa, kabaca batıda Ege Denizi ile doğuda Pitassa, Walma ve Hitit'in Aşağı Ülke olarak tanımladığı alanda yer alır. Bu bölge de günümüzde Kütahya, Uşak, Afyon, Sandıklı, Dinar lokasyonu kapsar¹¹. Bu bağlamda, Kemalpaşada bulunan *Tarkasnawa*'ya ait Karabel kabartması, Afyon civarında tespit edilmiş Luvice hiyeroglif yazıtlar, Beşparmak Dağları'nda keşfedilen grafiti ve bazı mühürlerden yola çıkarak Arzawa'nın coğrafi sınırları çizilir¹². J. D. Hawkins'in Mira Ülkesi için yaptığı lokalizasyon önerisi, büyük oranda Arzawa'nın lokalizasyon önerisi ile çakışsa da son dönemlerde daha çok kabul gören öneri olarak karşımıza çıkar. J. D. Hawkins'e göre, Büyük ve Küçük Menderes Nehirleri arasında kalan coğrafya Mira Ülkesi'nin kontrolündedir¹³. Bu öneriyi destekleyen bir diğer ifade ise A. Ünal tarafından dile getirilir. A. Ünal'a göre Gediz ve Küçük Menderes Vadilerini birbirlerine bağlayan Karabel Geçidi üzerinde yer alan kabartmada

8 Macqueen 2009, 40-41.

9 Mellaart 1968, 200.

10 Edward – Campbell 1960, 4.

11 Ünal 2003, 4.

12 Ünal 2003, 1.

13 Hawkins 1998, 2.

yazılı olan kral Tarkasnawa ismi, Mira Ülkesi'nin lokalizasyon önerisi için iyi bir kanıttır¹⁴. Karabel Kaya Anıtı üzerindeki yazıttan edinilen bir diğer bilgi, Seha Nehri Ülkesi sınırlarıdır. J. D. Hawkins, Wiluşaya ulaşmak için Seha Nehri Ülkesi'nden geçmek zorunda olduğu bilgisinden yola çıkarak, Seha Nehrini Gediz Vadisinin bulunduğu coğrafya ile eşleştirir¹⁵. Buna ek olarak, Ege Denizi üzerinden Anadolu'ya gelen ve yazılı metinlerde de adına sıkça rastladığımız Ahhiyawalılar ve Likya Bölgesi'ndeki Lukkalılar da Batı Anadolu'nun tanımlı devletleri arasındadır¹⁶.

Yukarıda bahsi geçen lokalizasyon önerileri dâhilinde, Batı Anadolu'daki kazı ve yüzey araştırmalarına bakıldığında, geniş coğrafyada irili ufaklı çok sayıda ve farklı boyutlarda yerleşimlerin tespit edilmesi doğaldır. Bölge genelinde tespit edilen yerleşimlerin boyutları 1 hektardan 50 hektara kadar değişim gösteren yayılıma sahiptir. 1-5 hektar arası yerleşimler küçük boyutlu, 5-25 hektar arası alanlar orta ölçekli ve 25-50 hektar arası alanlar büyük ölçekli yerleşimler olarak tanımlanmaktadır. Yerleşimlerin boyutlarından yola çıkarak, Batı Anadolu'da benzer kültür öğelerini yansıtan, farklı yerleşimlerde yaşayan insan gruplarından söz edebiliriz. Bu gruplar, Orta Tunç Çağında Anadolu'nun yerel halkları iken, muhtemelen Geç Tunç Çağında dönemin hâkim gücü Hitit'in müdahaleleri ile kimi zaman birleşen kimi zaman ayrışan halk topluluklarına dönüşmüşlerdir. Batı Anadolu genelinde yapılan araştırmalar sonucunda tespit edilen yerleşimler, bu toplulukların geride bıraktıklarıdır.

Batı Anadolu Güney Kesimi Merkezleri

Büyük Menderes Vadisi'nde araştırılan MÖ 2. binyıl yerleşimleri; Afyon'dan başlayıp, Uşak, Denizli, Aydın ve son olarak Ege Denizi'ne uzanan bir güzergâh üzerinde tespit edilmiştir (fig.2). Bu noktada havzanın en doğusunda yer alan yerleşimlerden şimdilik sadece 2 hektarlık alanı kaplayan Kusura Höyüğü'nün kazısı tamamlanmıştır¹⁷. Kusuradan kuş uçuşu yaklaşık olarak 80 km doğuda Bolvadin sınırları içerisinde 50 hektarlık bir alanı kaplayan Üçhöyük ile¹⁸, yüzey araştırmaları ile tespit edilmiş yine 50 hektar boyutlarındaki Maltepesi ve Çataltepe Höyükleri bulunmaktadır. Bu höyükler haricinde H. Oy; Emirdağ, Çobanlar, Bayat ve İncehisar'da höyük ve tepe üstü yerleşim olarak 37 merkezden söz eder¹⁹. Söz konusu yerleşimlerin bulunduğu noktalar, doğu-batı doğrultusunda İç Anadolu'dan İç Batı Anadolu'ya, oradan da Ege Denizi'ne açılır. Güneyde ise Sultan Dağları'nı takip ederek Isparta'ya kadar gider. Bolvadinden kuzeye giden güzergâh ise, Afyon ve Eskişehir'e ulaşmayı mümkün kılar²⁰.

14 Ünal 2003, 22.

15 Hawkins 1998, 23.

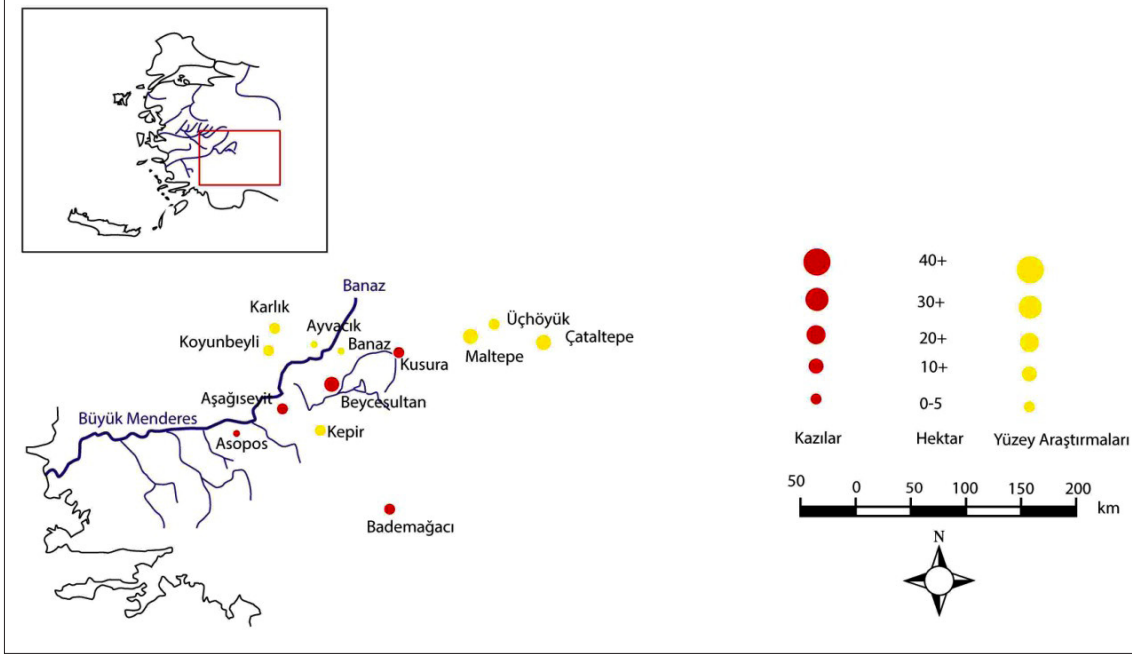
16 Ünal 2003, 4.

17 Lamp 1937, 1-2.

18 Üyümez et al. 2022, 27, harita 1.

19 Oy 2011, 327-328, tablo 1.

20 Oy 2011, 331, harita 1.

Figür 2: İç Batı Anadolu Güney Kesimi MÖ 2. Binyıl Yerleşimlerinden Bazıları (Erdem 2023, harita 2).

Afyon çevresinden güneybatıya doğru Kusura Höyük üzerinden gidildiğinde, Küfü Çayı Vadisi aracılığıyla 47 km sonra Çivril Ovası'na ulaşılır. Vadi üzerinde de küçük çaptaki MÖ 2. binyıl yerleşimlerinin varlığı, etkileşimin iki bölge arasında kesintisiz biçimde devam ettiğini gösterir²¹. Çivril Ovası'nda 1950'lerde gerçekleştirilen ilk kazı çalışmaları dışında E. Abay ve F. Dedeoğlu'nun yürüttüğü, Çivril, Çal ve Baklan Ovalarını içeren yüzey araştırmaları bölgenin yerleşim düzenini açıkça ortaya koymuştur. F. Dedeoğlu yaptığı çalışmalarıyla bölgedeki yerleşimlerin dağlık ve ovalık alanlarda tespit edildiğini, hektar boyutlarına göre de beş farklı alt başlıkta incelenebileceğini ifade etmiştir. *Merkezi Yerleşimler, İkincil Merkez Yerleşimler, Merkez Etrafında Kümelenen Yerleşimler, Stratejik Yerleşimler ve Tepe Üstü Yerleşimler* olarak tanımladığı höyükleri kapladıkları alanlara göre sınıflandırmıştır²². Bunların içerisinde Çivril Ovası'ndaki 35 hektar boyutuyla Beycesultan Höyüğü gerek tabakalanması gerekse arkeolojik verileriyle, bölgenin en önemli MÖ 2. binyıl yerleşim merkezi konumundadır. İlk dönem kazılarında ortaya çıkartılan saray kompleksi ve tapınak yapısı, yerleşimde öne çıkan ayrıcalıklı sınıfın varlığını düşündürmektedir. 2007 yılından itibaren devam eden yeni dönem kazılarıyla da kronoloji bağlamında yeni sonuçlar ortaya koyması höyüğün, Anadolu arkeolojisi için ne denli önemli olduğunu gösterir²³. Çivril Ovası'nın ortasında yer alan Beycesultan Höyüğü'nün çevresinde erken dönemlerden itibaren iskân edildiği görülen irili ufaklı höyükler bulunmaktadır. Bu yerleşimin İç Batı Anadolu'nun Orta Anadolu'ya açılan geçiş noktasında kurulmuş olması, olası ticaret yollarını denetlediği ve bu konumunu her dönemde korumuş olduğunu düşündürür. Beycesultan Höyüğü dışında, Yukarı Menderes Havzası içinde Çal Ovası'nda bulunan Aşağıseyit Höyük, 2020 yılında ilk defa kazısı yapılmış 6 hektarlık bir yerleşimdir²⁴. Beycesultan Höyüğü'ne ortalama 30 km uzaklıkta bulunan höyük surlar ile çevrili önemli bir merkezdir. Aşağıseyit Höyüğü için E. Konakçı, askeri işlevi ve tarım dışında plato alanlarda diğer geçim modellerinin de yapıldığı sosyo-ekonomik bir geçim modelini önermektedir. Bunun dışında, höyüğün kültürel devamlılığı düşünüldüğünde Geç Tunç Çağ'ında iskân edilen, Hitit metinlerinde adı geçen Lauwanda kenti olabileceği önerilmektedir²⁵. Baklan Ovası'nda, Beycesultan Höyüğü'ne 40 km mesafede bulunan ve henüz kazısı yapılmayan Kepir Höyük, F. Dedeoğlu'nun önermesine göre 'Merkezi Yerleşim'

21 Abay 2011, 5, 27, map 2-3; Dedeoğlu 2015, 193.

22 Dedeoğlu 2009, 222-231, fig. 2-3.

23 Abay et al. 2023, 31.

24 Konakçı 2020, 15.

25 Konakçı 2020, 24.

statüsünde değerlendirilmektedir²⁶. Bölgede kazısı yapılan diğer bir merkez Beycesultan Höyüğü'ne 70 km uzaklıktaki, 2.1 hektar boyutundaki Asopos Tepesidir. Höyük, Lykos Vadisi üzerinde yer almakta, kuzeyden Büyük Menderes Nehri'nin ana kollarından olan Çürüksu Nehri, batıdan Gümüştay (Asopos) Nehri ile çevrelenmektedir. Bu konumuyla, İç Anadolu'yu, Akdeniz'i ve Batı Anadolu'yu birbirine bağlayan kesişim noktasında olduğu düşünülmektedir²⁷.

Çivril Ovası'ndan kuzeye doğru, MÖ 2. binyıl kültürünün kesintisiz olarak devam ettiği görülmektedir. Uşak ili sınırları içerisinde MÖ 2. binyıl potansiyeline sahip yerleşmeler olsa da bölgede henüz bu dönemi tanımlayan kazı yoktur. Bu noktada Uşak'ta gerçekleştirilen yüzey araştırmalarında 11 hektarlık Koyunbeyli, 10 hektarlık Banaz Höyük ve 6 hektarlık Ayvacık Höyükleri orta büyüklükte alanlardan sayılabilir. Bu alanlarda, organize toplulukların yaşadığı ifade edilmiştir²⁸. Bunların dışında R. Czichon, J. Mellaart ve A. Murray'ın Beycesultan Geç Tunç Çağı verilerini yeniden yorumlayarak, Hitit'in batı sınırının Uşak Banaz ve çevresinde olabileceğini dile getirmiştir. Burada Elmacık Höyüğü'nün kervansaray niteliğinde büyük boyutlu bir yerleşim olduğunu, yerleşimin bir iç kale ve aşağı kentten oluştuğunu ifade etmiştir²⁹.

Büyük Menderes'in orta ve aşağı kesimlerine gelindiğinde, kültürel anlamda Anadolu'nun yerel özelliklerinin yanı sıra Ege Denizi üzerinden Güneybatı Anadolu'ya ulaşan Minos ve Miken kültürlerine ait izler tespit edilmiştir (fig.3). Bu bağlamda söz konusu bölge, Anadolu'nun güneybatısından İç Batı Anadolu'ya bağlantı noktasında bulunan yerleşimleri içermektedir. Doğuda Aphrodisias'tan, batıda Tavşan Adası'na kadar olan 137 km'lik mesafede, MÖ 2. binyıl yerleşmelerine rastlanılmaktadır. Bu yerleşimler arasında, Aphrodisias³⁰ ve Milet³¹ üzerinde antik kentler yer aldığı için MÖ 2. binyıl sürecindeki höyük sınırları bilinmemektedir. En dikkat çekici merkez, havzanın orta kesiminde yer alan Çine Tepecik Höyüğüdür. Aphrodisias'a 64 km mesafede kurulmuş olan yerleşim küçük ölçekli bir merkez olmasına rağmen Anadolu, Ege ve Doğu Akdeniz gibi bölgelerdeki kraliyet ya da elit sınıfı işaret eden, merkezîyetçi yönetim anlayışıyla yönetilmiş bir merkez olarak önerilmektedir³². Özellikle kalın bir sur ile çevrili olan Geç Tunç Çağı tabakasında, Hitit İmparatorluk Dönemi'ne ait mühürlerin tespit edilmesi bu görüşü destekleyen unsurlardır³³. Çine Tepecik Höyük ve Aphrodisias dışında, havzanın orta kesiminde yüzey araştırmaları ile tespit edilen Dedekuyusu ve Bahçetepe Höyükleri, Çine Tepecik Höyüğe 30 km'lik uzaklıkta yer alan, benzer kültür öğeleri içeren alanlar olarak nitelendirilir³⁴. Havzanın aşağı kesimine gelindiğinde Milet, Güneybatı Anadolu kıyıları'nın en dikkat çekici noktasıdır. Çine Tepecik Höyüğe uzaklığı 65 km olan Milet yerleşimi, Batı Anadolu'da yerel özelliklerden çok ithal ürünlerin öne çıktığı, önce Minos sonra Miken kolonisi olduğu düşünülen bir merkezdir. Milet'te Orta Minos tipinde mühür baskıları ve Linear A tipinde harflerin bulunduğu yazılar idari bir merkezin olabileceğini gösterir³⁵. Milet'in 30 km kuzeyinde Kadıkalesi ve onun da 20 km kuzeyinde Ayasuluk Tepesi MÖ 2. bin Batı Anadolu kıyı yerleşim yerleridir. İzmir Selçuk ilçesi sınırlarında yer alan Ayasuluk Tepesi'nin Hitit metinlerinde "URUa-pa-a-şa-an,]-pa-aş-şa-an, URUa-pa-a-şa" olarak geçen ve Luvice Akarsu kenti anlamına geldiği düşünülen *Apasas* olduğu önerilmektedir³⁶. Kadıkalesi ise, Miken buluntuları ve Hitit Heykelciği ile dikkat çeker³⁷. E. Akdeniz, Hitit Heykelciğinin burada bulunmasının tesadüf olmadığını, II. Mursili'nin Arzawa krallığının başkenti olan *Apasas*'a (Ayasuluk ?) ve 1 yıl öncesinde Ahhiyawa kenti *Millawanda*'ya (Milet) sefer yaptığını, bu seferler sonucunda Arzawa Krallığını ortadan kaldırarak yerine üç vasal kurduğunu belirtir. Kadıkalesi'nde, bu üç vasaldan biri olma ihtimalini dile getirir³⁸. Söz konusu yerleşimler, tıpkı Aphrodisias

26 Dedeoğlu 2015, 193.

27 Semiz – Konakçı 2018, 57.

28 Oy 2017, 54-57; Yılmaz 2018, 431-432; Yılmaz et al. 2019, 444-446, res. 11.

29 Mellaart – Murray 1995, 99-104, harita 1-4; Czichon 2017, 42-43.

30 Joukowsky 1986.

31 Graeve 2002, 206.

32 Günel 2021, 124.

33 Kıyak 2022, 17-19.

34 Günel 2003, 57-62.

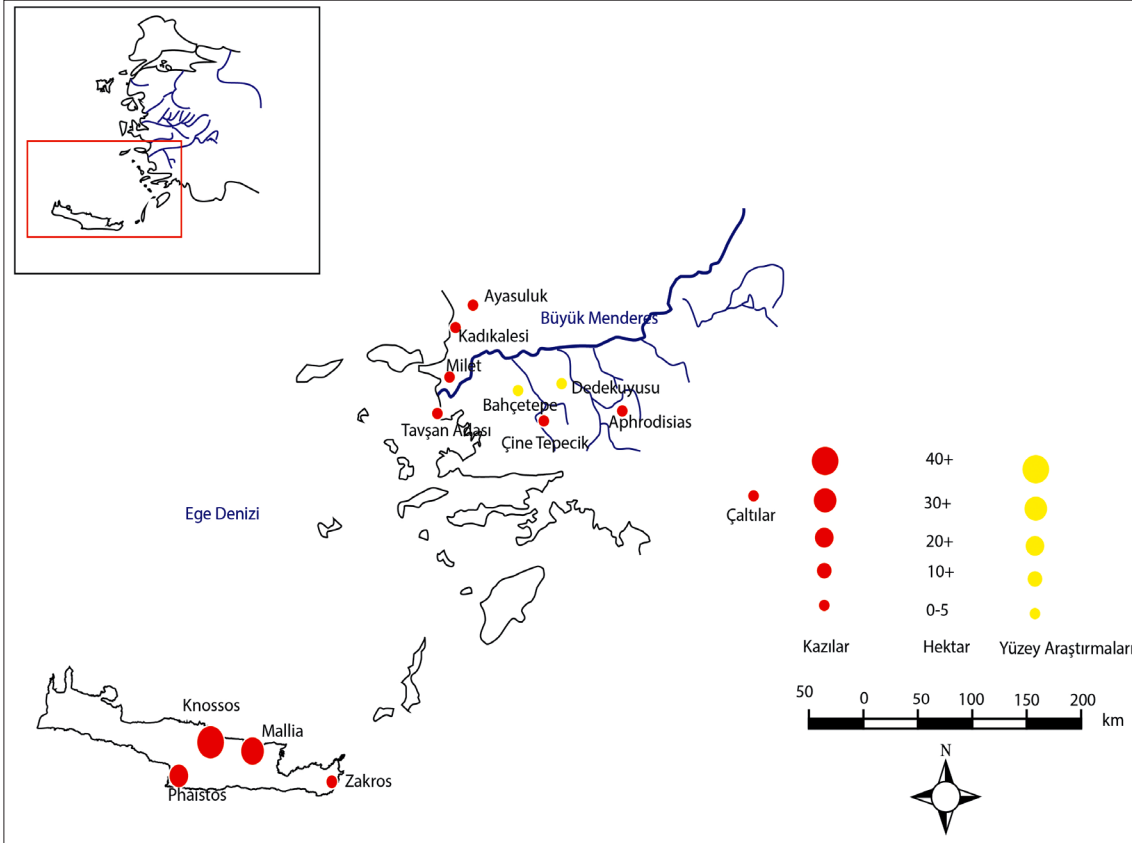
35 Raymond 2005, 61, 64, 99, 159.

36 Büyükkolancı 2008, 41, 53.

37 Akdeniz 2004, 26-27, fig. 5-7.

38 Akdeniz 2004, 53.

ve Milet gibi geç dönem yapıları altında kaldığı için erken dönemdeki boyutları belirlenememiştir. Genel olarak bakıldığında ise Menderes Havzası'nın orta ve aşağı kesimlerine doğru, merkezlerin birbirlerine olan mesafelerinin azaldığı görülmektedir. Yanı sıra, her ne kadar Teke Yarımadası sınırları içerisinde kalsa da Muğla ili Fethiye ilçesinde yer alan, 2020 yılında kazısı başlayan Çaltılar Höyüğü, arkeolojik verileriyle Minos seramiklerinin Menderes Havzası yerleşimleriyle sınırlandırılmayacağını ortaya koymuştur³⁹. 3 hektar boyutunda küçük çaplı bir yerleşim olan Çaltılar Höyüğü için, Hitit metinlerinde geçen *Wiyawawanda* olabileceği önerilmiştir⁴⁰. Araştırmacılar, höyüğün İç Batı Anadolu'ya geçiş noktası üzerinde kurulan stratejik bir yerleşim olduğunu dile getirir⁴¹.

Figür 3: Güneybatı Anadolu Kıyı Kesimi MÖ 2. Binyıl Yerleşimlerinden Bazıları (Erdem 2023, harita 4).

Batı Anadolu Kuzey Kesimi Yerleşimleri

Batı Anadolu'nun güney kesiminde MÖ 2. binyıl süreci Büyük Menderes Havzası ile açıklanırken, İç Batı Anadolu'nun kuzey kesimi Kütahya ve Eskişehir Bölgesi ve bağlantılı olduğu Troas Bölgesi ile tanımlanır (fig.4). Kütahya ve Eskişehir bölgesi, MÖ 2. binyıl için önemli merkezlere sahiptir. Bölgedeki yerleşimler, genellikle ovalık alanlar üzerinde tespit edilmiştir. Bahsi geçen bölge, T. Efe tarafından önerilen Büyük Kervan Yolu'nun Kuzeybatı Anadolu'ya bağlantı noktasındadır⁴². Bölgedeki merkezler içerisinde Tavşanlı Höyük, Seyitömer Höyüğü, Şarhöyük ve Küllüoba Höyüğü öne çıkmaktadır. Kütahya il sınırları içerisinde yer alan Tavşanlı Höyüğü, 45 hektar boyutuyla Batı Anadolu'nun en büyük yerleşimi olarak değerlendirilmektedir⁴³. İlk kez 2021 yılında kazılmaya başlanan höyükte, MÖ 2. binyıla ait tabakaların olması, bu büyüklükte bir höyükten kompleks yapı kalıntılarını çıkabileceğinin sinyallerini vermektedir.

39 Momigliano et al. 2010, 120.

40 Momigliano et al. 2010, 123; Momigliano et al. 2011, 115.

41 Momigliano et al. 2010, 229.

42 Efe 2007, 47-50.

43 Fidan et al. 2022, 245.

Tavşanlı Höyüğün 35 km kuzeydoğusundaki 2 hektarlık Seyitömer Höyüğü, uzun yıllar çalışılan bir alan olup hem Erken Tunç Çağı hem de Orta Tunç Çağı tabakalarıyla dikkat çekicidir⁴⁴. Erken Tunç Çağı III tabakasındaki kompleks, saray yapısı olarak tanımlanmış ve alandan ele geçen silindir mühürler Akad Dönemi'ne tarihlendirilmiştir⁴⁵. Orta Tunç Çağı tabakasında kültürün büyük oranda değiştiği ifade edilmiştir. Yerleşimin sur duvarıyla çevrenmiş olması, 2 hektarlık bir yerleşim için önemli bir durumdur. Bu bağlamda, kültürler değişse bile Seyitömer Höyüğü stratejik önemini korumuştur⁴⁶. Kazısı yapılan bu iki merkez dışında, yüzey araştırmalarından bilinen Köprüören Höyüğü ise 4.6 hektarlık boyutuyla Tavşanlı Höyüğe 23 km, Seyitömer Höyüğü'ne 18 km mesafede yer almaktadır⁴⁷. Kütahya'dan doğuya doğru gidildiğinde, Eskişehir sınırları içerisinde Küllüoba Höyüğü ve Şarhöyük yerleşimleri öne çıkar. Seyitömer Höyük'ten 73 km'lik bir mesafede 5 hektarlık Küllüoba Höyüğü yerleşimi⁴⁸, Orta Tunç Çağı geçiş dönemi tabakasıyla Seyitömer Höyüğü'nden farklılık gösterir. Küllüoba'da Orta Tunç Çağına geçildiğinde Erken Tunç Çağı III sonu kültürel öğeleri de varlığını sürdürmektedir⁴⁹. Küllüoba Höyüğü'nün 30 km kuzeybatısında 18 hektarlık Şarhöyük bulunmaktadır. Hem höyüğün boyutu hem de höyükte Geç Tunç Çağı tabakalarında Hitit mührünün ele geçmesi yerleşimin önemli bir merkez olabileceği sinyallerini verir⁵⁰. Kazılar dışında, Kütahya-Eskişehir Bölgesinde yüzey araştırmaları ile tespit edilmiş orta büyüklükte höyükler de bulunmaktadır. Bunlardan Aşağıkepen Höyük 11 hektar boyutundadır ve Küllüoba Höyüğü'ne 70 km mesafededir⁵¹. Bu bilgiler doğrultusunda, Kütahya-Eskişehir arasında Aşağıkepen Höyük'ten, Tavşanlı Höyüğü'ne kadar 175 km'lik alan içerisinde ortalama 50-70 km'de aralıklarla farklı ölçeklerde höyükler tespit edilmiştir. Yine Tavşanlı Höyüğü merkez olarak kabul edip batıya doğru gidildiğinde 280 km'lik mesafede Troya'ya ulaşılır. Arada kalan Balıkesir ve Bursa çevresinde, MÖ 2. binyıla tarihlenen bir alan kazılmamıştır. Bu noktada D. Yalçıklı'nın Balıkesir çevresinde yürüttüğü yüzey araştırmaları ile R. Becks ve A. Polat Becks'in Bursa'da yaptıkları yüzey araştırmaları oldukça önemlidir. Bu bölgede yapılan araştırmalar sonucunda, irili ufaklı Erken Tunç Çağı yerleşimleri tespit edilmiştir⁵². Kuzeybatı Anadolu kıyılarında 27 hektarlık boyutuyla Troya, bölgenin en önemli yerleşimi konumundadır⁵³. G. Sazcı, höyüğün erken dönemlerden itibaren iskân edilmesini, Büyük Kervan Yolu'nun Anadolu'daki bitiş noktası olması, metalürjiye bağlı gelişmeler, akıntı ve rüzgarlar nedeniyle tüccarların Troas bölgesinde konaklamak zorunda olmasıyla açıklar⁵⁴. Geç Tunç Çağı'nda saray idaresinde yönetilen yerleşimin Wiluşa adında bir Luvi kenti olduğu ve Alaksandu tarafından yönetildiği bilinmektedir⁵⁵. Son yıllarda kazılan Maydos Kilisetepe ise 2.4 hektar boyutlarında küçük sayılabilecek bir yerleşimdir⁵⁶. Höyüğün Çanakkale Boğazına hâkim bir konumda olması nedeniyle, özellikle MÖ 2.binyılda Batı Anadolu, Ege, Orta Avrupa ve Güneydoğu Avrupa ile etkileşim içerisinde kaldığı belirtilmektedir⁵⁷. Tıpkı Troya gibi bir sur duvarı ile çevrili olması, bölgedeki politik düzen ile ilişkili olmalıdır. İki merkez arasında yaklaşık 28 km'lik mesafe bulunmaktadır. Kültürel anlamda Anadolu'nun yerel özelliklerini de taşıyan Lemnos adasındaki Poliochni yerleşimi de Troas Bölgesi içerisinde değerlendirilir. Troya ile arasındaki mesafe ise Kuzeybatı Anadolu'daki merkezler ile örtüşen bir biçimde ortalama 70 km'dir. Orta Tunç Çağı içerisinde belirli bir mesafede kurulan bu yerleşimler içerisinde merkezi idareyi gösterebilecek veriler mimariye tam olarak yansımamıştır. Troya, Maydos Kilisetepe, Seyitömer Höyüğü gibi merkezlerin sur duvarları ile çevrili olması yerleşim sınırlarının bir idare tarafından sınırlandırıldığını göstermektedir.

44 Bilgen 2015, 7.

45 Bilgen et al. 2015, 121, 148, fig. 162.

46 Bilgen 2015, 187-188.

47 Fidan et al. 2019, 22.

48 Şahin 2015, 39.

49 Şahin 2015, 40.

50 Baştürk 2022, 104-105, fig. 6-7.

51 Fidan et al. 2019, 16-19, şek. 1, 2, 9a.

52 Yalçıklı 2016, 101-108; Yalçıklı 2012, 209-220; Becks – Polat-Becks 2014, 185-198.

53 Korfmann 2001, 397.

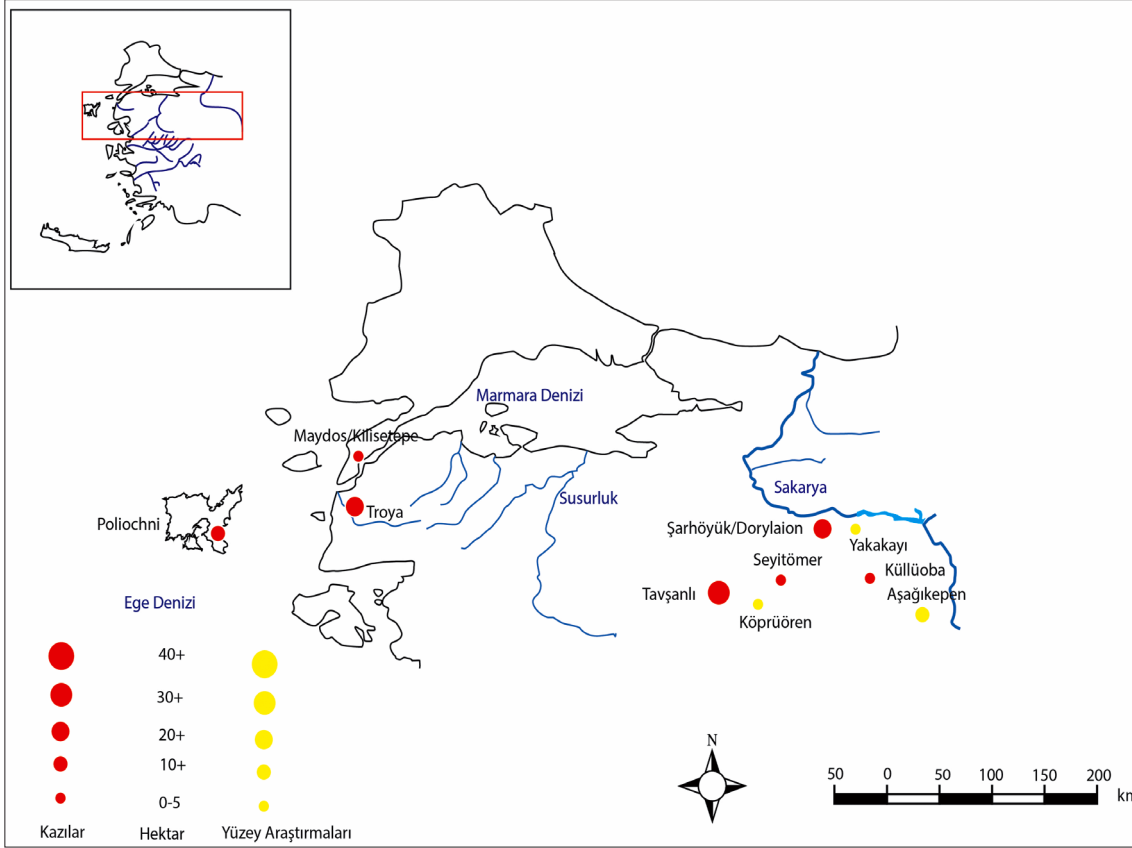
54 Sazcı 2008, 291.

55 Aslan 2012, 21.

56 Başaran 2019, 1.

57 Başaran 2019, 9.

Troas Bölgesi üzerinden Bakırçay Vadisi'ne geçildiğinde P. Pavuk ve B. Horejs'in araştırmaları dikkat çeker (fig.4). Bu araştırmalarda, Bakırçay Vadisi'nin alçak ve yüksek kesimlerinde, Orta Tunç Çağı'na ilişkin 1-3 hektar arasında değişen küçük ölçekli yerleşimler tespit etmişlerdir. Pergamon ve Ayazköy alanları tepe üstü yerleşimler olarak adlandırılırken Teuthrania, Değirmentepe, Yeni Değirmentepe, Çiftlik, Elaia ve Gryneion gibi yerleşimler ise ova yerleşimi olarak tanımlanmıştır⁵⁸.

Figür 4: Batı Anadolu Kuzey Kesimi MÖ 2. Binyıl Yerleşimlerinden Bazıları (Erdem 2023, harita 5).

Batı Anadolu Orta Kesimi İç ve Kıyı Bölge Yerleşimleri

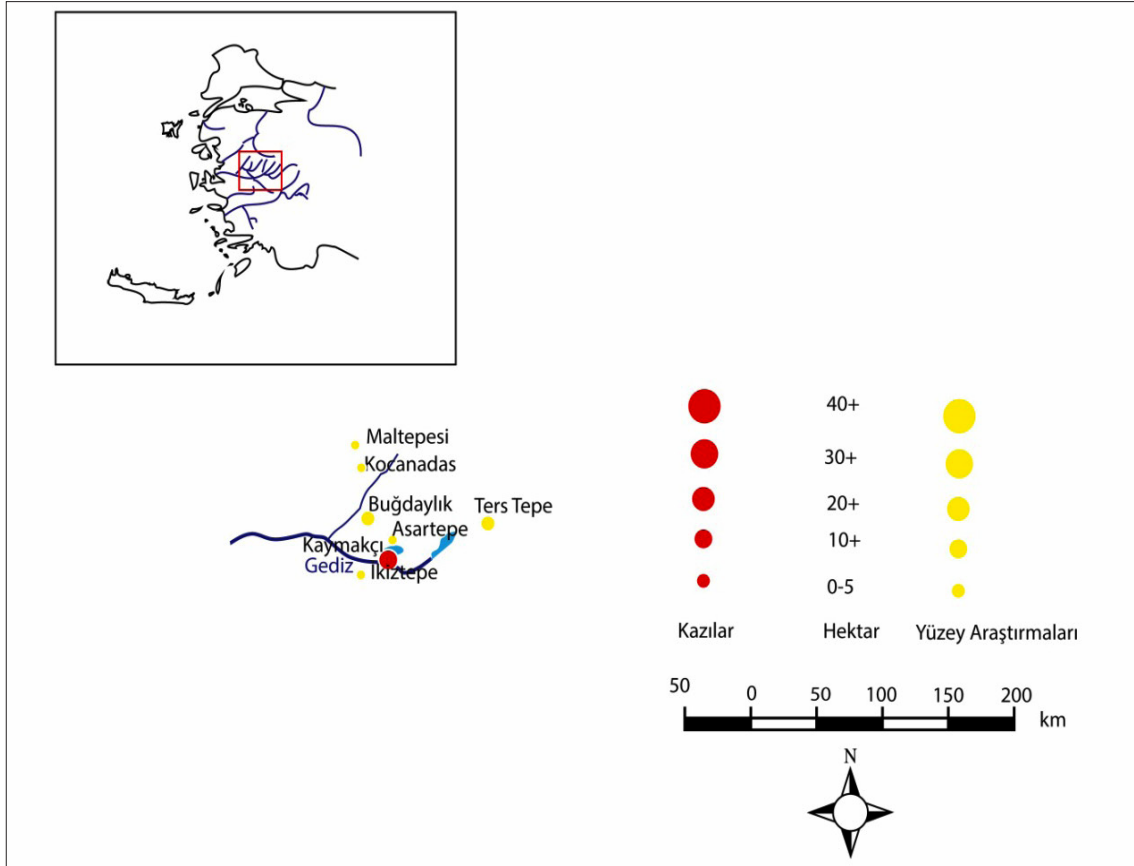
Batı Anadolu'nun orta kesiminde iç bölge yerleşimlerine bakıldığında, Manisada MÖ 2. binyıl sürecine tarihlenen höyükler için H. C. Roosevelt ve ekibi Gölarmara çevresinde *kale ve ovalık* alan yerleşimlerini önerir (fig.5). Kaymakçı Höyük, 25 hektarlık boyutuyla bölgenin en büyük yerleşimidir. Gediz Vadisi üzerinde stratejik bir noktada iskan edilmiş Kaymakçı dışında höyük çevresinde 7-10 km aralıklarla 10 hektarlık Buğdaylık, 4.3 hektarlık İkiztepe ve 3.4 hektarlık Asartepe yerleşimleri bölgede belirli iletişim ağının kurulmuş olabileceğini gösterir. Muhtemelen bu yerleşimler Kaymakçı Höyüğün güvenliğinin sağlanması ve bölgenin kontrol mekanizmasıyla ilişkilidir⁵⁹. Bölgedeki ticaret yollarının denetimi ve Gediz Vadisi'nin Batı Anadolu kıyılarına erişiminin önemli olduğu bilgisi, E. Akdeniz'in Akhisar ve Selendi arasında ova ve tepe üstü yerleşimleri ile ilgili ortaya koyduğu çalışmalarla da açıkça belirtilmektedir. Kaymakçı Höyük'ün kuzeyinde, Gediz Vadisi'ne açılan güzergâh üzerinde 30 km mesafedeki Akhisarda 3.3 hektarlık Kocanadas Höyüğü, Kocanadas Höyüğü'nün 30 km kuzeyinde Kırkağaç yakınlarında 8 hektarlık Maltepe Höyüğü ve Selendideki 18 hektarlık Ters Tepe Höyük gibi irili ufaklı birçok merkezin bu alanda yer alması, bölgenin MÖ 2. binyılda ne kadar canlı olduğunu ortaya koyar⁶⁰.

58 Pavuk – Horejs 2018, 461-462, fig. 2.

59 Roosevelt – Luke 2017, 129-131, tablo 1, fig. 6.

60 Akdeniz 2010, 17, res. 7, res. 13, res. 34-37.

Kıyı Ege'nin orta kesimine gelindiğinde İzmir sınırları içerisindeki kazılar ve yüzey araştırmalarında tespit edilmiş ovalık ve tepe üstü yerleşimler dikkati çeker (fig.6). Bunlar arasında 30 hektarı aşan boyutuyla Panaztepe bölgenin en büyük yerleşimidir. Gediz Nehri alüvyonları öncesinde bir liman kenti olan Panaztepe, çok odalı mimarisi ile bölgede merkezi otorite olabileceği sinyalleri veren tek yerleşimdir⁶¹. Gediz Vadisi orta kesiminde yer alan Kaymakçı Höyük ile aralarında 85 km bulunan höyüğün, çevresinde 1-3 hektar arasında küçük boyutlu yerleşimler görülür. Bunlar; 15 km doğuda Kumtepe, 30 km kuzeyde Gryneion ve 50 km kuzeydoğuda yer alan Değirmen-tepe gibi ovalık yerleşimlerdir⁶². 1-3 hektarlık bu yerleşimler Gediz Vadisi üzerinden iç kesimlere geçişte kurulmuş olan Panaztepe'nin, Gediz Vadisi üzerindeki iletişim ağı için kullanılan ardıl yerleşimler olmalıdır. Nitekim R. Meriç, Kumtepe'yi Seha Nehri ülkesinin Kıyı Ege'ye açılan merkezlerinden biri olarak tanımlar⁶³.

Figür 5: Batı Anadolu Orta Kesimi İç Bölge MÖ 2. Binyıl Yerleşimlerinden Bazıları (Erdem 2023, harita 3).

Panaztepeden güneye doğru gidildiğinde, İzmir merkez içerisinde 30 km mesafede Bornova Ovası üzerinde ve İzmir Körfezi'ni çevreleyen dağlık alanlarda MÖ 2. binyıl yerleşimleri tespit edilmiştir⁶⁴. Bunların içerisinde Bayraklı Tepekule, Yassitepe, İpeklikuyu ve Tepebağ Höyüğü ovalık alan yerleşimleri olarak dikkati çeker. Küçük Yamanlar Tepesi ise tepe üstü yerleşim olarak tanımlanır⁶⁵. Bahsi geçen yerleşimlerin boyutları 3 hektarı geçmeyen küçük ölçekli yerleşimlerdir. Bayraklı Tepekule yerleşimini E. Akurgal ve S. Alp fonetik benzerliklerden dolayı Hitit metinlerinde geçen Tismurnayı Smyrna'ya lokalize eder⁶⁶. E. Doğer, M. Darga ve M. İreç ise Tismurnanın Hititlerin Batı Anadolu seferlerinde adı

61 Erkanal-Öktü 2006, 1,12.

62 Pavuk – Horejs 2018, 461, 462, fig. 2.

63 Meriç 2018, 70, harita 1.

64 Erdem 2023.

65 Meriç 2018, 86-107.

66 Akurgal 1994, 12; Alp 2000, 50.

geçen yerleşimlerinden olmadığını belirterek, bu öneriye karşı çıkar⁶⁷. Yassitepe yerleşimi için kazıcıları, yerleşimin Bornova Çiçekli Köy'den, Gediz Vadisi'nin orta kesimine kervan yolları ile bağlandığını ifade ederler⁶⁸. Tepebağ Höyüğü ise Belkahve geçidine bağlanan bir yerleşim olarak tanımlanır⁶⁹. Bornova Ovası'ndan güneybatıya doğru Güzelbahçe üzerinden gidildiğinde 40 km mesafede Urla Limantepe yerleşimi bulunmaktadır. Batı Anadolu MÖ 2. binyıl sürecinin tanımlanması adına öncül yerleşimlerden olan Limantepe'nin, yakın çevresindeki tepelik alanlarda T. Caymaz tarafından tespit edilmiş olan Çalica Tepe ve Sivrice Tepe Höyükleri bölgenin stratejik olarak önemini gösterir. Hatta T. Caymaz, Sivrice Tepeli'yi askeri amaçlı Orta Tunç Çağı kale yerleşimi olarak yorumlar⁷⁰. Limantepe'den batıya doğru 40 km mesafede, Çeşme Bağlararası yerleşimi yer alır. Limantepe ve Çeşme Bağlararası yerleşimleri İzmir sınırları içerisinde kalan diğer MÖ 2. binyıl yerleşimlerine oranla Minos ve Miken etkisinin daha fazla görüldüğü 3 hektarı geçmeyen küçük ölçekli yerleşimlerdir. Her iki yerleşimin de Erken Tunç Çağı tabakaları üzerinde, MÖ 2. binyıl yerleşimlerine rastlanıldığı bilinmekle birlikte, erken dönemlerden itibaren Anadolu'nun iç kesimlerinden gelen ticari faaliyetlerin Ege Adaları'na erişim noktası olarak kabul edilirler⁷¹. Kıyıda yerleşimler dışında, İzmir sınırları içerisinde kalan Torbalı Ovası'ndaki Bademgediği Tepesi, 5 hektara yaklaşan boyutuyla İzmir merkezdeki yerleşimlere oranla daha büyük boyuttadır⁷². Bölge, Klasik Dönemlerde de Smyrna ve Sardesten, Karabel geçidi ile Küçük Menderes Havzasına bağlanan ulaşım ağının Ephesos'a açılan kapısı konumundadır⁷³. İç Batı Anadolu'yu Güneybatı Anadolu kıyılarına bağlayan güzergahta yer alan yerleşim, Orta Tunç Çağı'ndan itibaren iskân edilmektedir. Geç Tunç Çağı'nda ise surlarla çevrelenmiş sitadel olan büyük bir kent haline dönüşmüştür. J.D. Hawkins, II Mursili'nin yıllıklarında geçen ifadelerden yola çıkarak Bademgediği Tepesi'nin, Puranda olabileceği önermektedir⁷⁴. Kentin 7 km güneyinde bulunan Metropolis Antik Kenti'nde ele geçen ve MÖ 2. binyıla tarihlendirilen silindir mühür⁷⁵ bölgenin uzak mesafelerle etkileşimini ortaya koyar.

67 Doğer 2006, 65-66; Darga 2009, 237-239; İreç 2018, 13-17.

68 Erdem 2023, 326; Derin et al. 2022, 181-196.

69 Derin 2020, 1-3.

70 Caymaz 2008, 18-19.

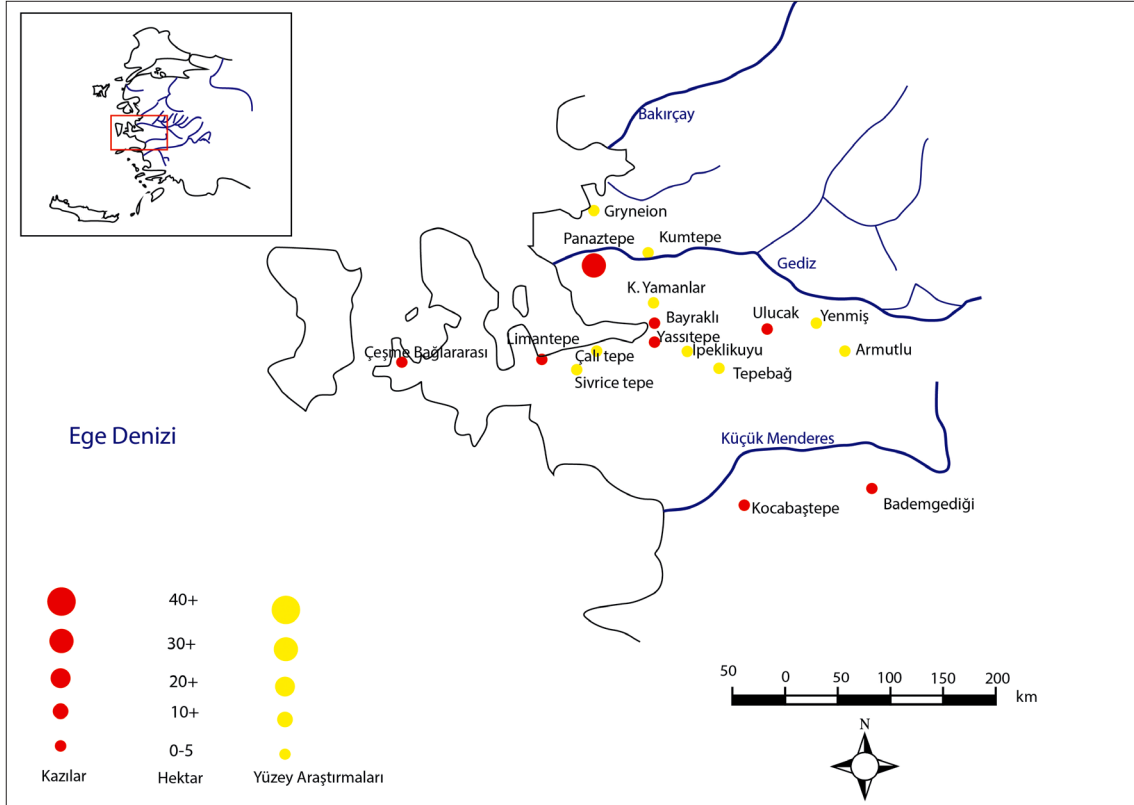
71 Şahoğlu 2012, 490.

72 Meriç – Öz 2015, 591, fig. 2.

73 Aybek – Arslan 2022, 350.

74 Hawkins 2006, 115; Meriç – Öz 2015, 597.

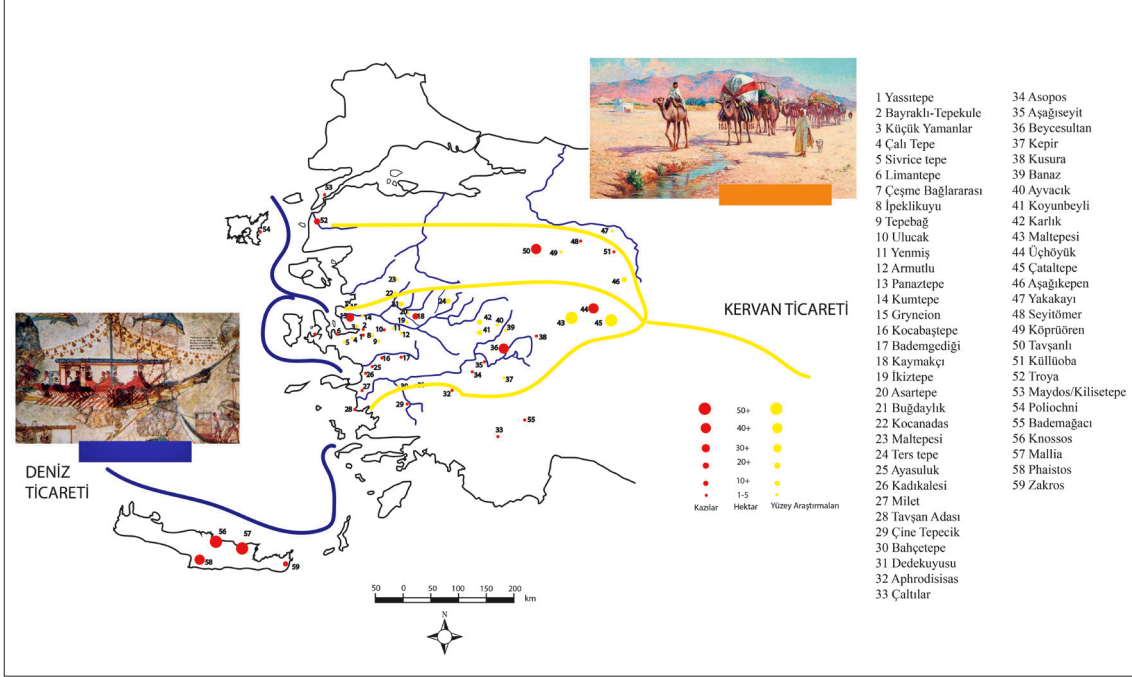
75 Meriç 2003, 88-89.

Figür 6: Batı Anadolu Orta Kesimi MÖ 2. Binyıl Kıyıl Yerleşimlerinden Bazıları (Erdem 2023, harita 1).

Değerlendirme ve Sonuç

Batı Anadolu'daki MÖ 2.binyıldaki kültürel sürece ait bilgilerimiz, Orta Anadolu'ya oranla çok az gibi görünse de son yıllarda devam eden kazılar ve yüzey araştırmaları bölgenin aydınlatılması adına önemli sonuçlar vermektedir. Batı Anadolu'da da tıpkı Orta Anadolu'daki gibi önemli merkezler bulunmaktadır. Orta Anadolu'dan takip edilebildiği kadarıyla, Erken Tunç Çağı III tabakaları sonrası Orta Tunç Çağı tabakalarının var olduğu kültürel devamlılık, Batı Anadolu'da da Beycesultan Höyüğü, Troya, Seyitömer Höyüğü, Tavşanlı Höyük, Panaztepe, Limantepe ve Bayraklı Tepekule gibi yerleşimlerde de karşımıza çıkar. Orta Anadolu'da boyutları 50 hektara yaklaşan ya da aşan höyükler çok sayıda bulunurken, İç Batı Anadolu'da Bolvadin Üçhöyük, Tavşanlı Höyüğü ve Beycesultan Höyüğü dışında bu boyutlara yaklaşan merkezler az bulunmaktadır. Buna karşın Afyon ve çevresindeki yüzey araştırmaları bize, 50 hektarı aşan yerleşimlerin sayısının daha fazla olabileceğini göstermiştir. Kıyıl Egede bu boyuta en yakın merkez ise Panaztepe'dir (fig.7).

Figür 7: Batı Anadolu MÖ 2. Binyıl Yerleşimlerinden Bazıları (Erdem 2023, harita 6).

Batı Anadolu genelinde kazısı yapılan alanlar ve yüzey araştırmalarıyla tespit edilmiş merkezlerin boyutları, büyük oranda 5 hektarın altındaki küçük boyutlu yerleşimlerdir. Bunu takiben nispeten büyük boyutlu yerleşimler, 10-20 hektar arasında değişmektedir. Genel olarak 25 hektar ve üzerindeki yerleşimlerin büyük merkezi idareye sahip olduğu düşünülmektedir. Buna karşın hektar bazında bakıldığında Batı Anadolu'da Seyitömer Höyüğü ve Aşağıseyit Höyüğü gibi merkezler, 1-5 hektar arasında küçük boyutlu yerleşimlerin de önemli merkezler olabileceğini göstermiştir. Bu bağlamda yerleşimlerin boyutlarına bakarak hiyerarşik bir düzenden bahsetmek güçtür. Fakat Orta Anadolu'daki büyük ölçekli yerleşimlerde gözlemlediğimiz merkezi idarenin, Batı Anadolu'da küçük boyutlu yerleşimlerde görülüyor olması muhtemelen bu yerleşimlerin daha büyük yerleşimlerin kontrolünde ikincil merkez olabileceğini gösterir. Güneyde Büyük Menderes, kuzeyde Gediz ve Eskişehir Kütahya Ovaları iskânın yoğun olduğu alanlar iken, son yıllarda Batı Anadolu kıyı kesiminde ve Manisa-Akhisar bölgesinde de önemli yerleşimlerin olduğu anlaşılmıştır. Yerleşimlerin birbirlerine olan mesafe uzaklıkları pek bir düzen içermez. Güneybatı Anadolu kıyılarında 15-20 km arasında değişen mesafeler, İzmir merkez ve çevresinde 30 km civarındadır.

Kıyı bölgelerde daha kısa mesafelerde küçük boyutlu yerleşimlerin olması muhtemelen ılıman iklim, verimli tarım arazileri ve sulak alanlar ile ilişkilidir. Birbirleriyle çatışma halinde olan gruplar ya da doğal afetler ile yerleşimleri yıkılan topluluklar, kendi alanlarında yeniden iskân etmeye devam etmek yerine yakın çevrede korunaklı bir alanda yeni bir yerleşim oluşturmuşlardır. Buna ek olarak kıyı bölgelerdeki liman kentlerinin akarsu alüvyon birikimine maruz kalmaları sebebiyle limanların işlevlerini kaybetmeleri de toplulukları başka alanlara yönelmiş olabilir. Bornova Nehri'nin Smyrna Tepekule'yi⁷⁶, Karamenderes ve Dümrek ırmaklarının ise Troya'yı etkilemesi konuyu destekler niteliktedir⁷⁷. Bu durum alternatif ticaret güzergâhların doğmasına ve farklı vasıtaların taşımacılığa entegre olmasına neden olmuş olabilir. Tunç Çağlardan itibaren varlığı önerilen kervan ticareti, Batı Anadolu içinde tercih edilen bir unsurdur. Deniz ticaretinde limanlara bırakılan mallar, muhtemelen büyükbaş ya da binek hayvanlar aracılığıyla en kısa mesafeden ana kervan yollarına bağlanıyordu⁷⁸. Geç Tunç Çağı'ndaki bazı yerleşimlerin sur ile çevrili olması söz konusu ticaretin, bazı kesimlerin denetiminde yapılmasıyla ilişkilendirilmektedir. Büyük Menderes

76 Öner et al. 2018, 307-310.

77 Sazcı 2008, 291.

78 Derin et al. 2022, 188.

Havzası yukarı kesiminde Aşağıseyit Höyüğü orta kesimde Çine Tepecik Höyük Gediz Havzası'nın yukarı kesiminde Seyitömer Höyüğü, orta kesiminde Kaymakçı Höyük; Küçük Menderes Havzasının batı bölümünde Bademgediği Tepesi ve Troas Bölgesinde Troya ve Maydos Kilisetepe höyüklerinde tespit edilen surlar bu duruma örnektir.

MÖ 2. binyılda Batı Anadolu'da sözü edilen konfederasyon şeklinde devletlerin oluşumu, küreselleşmeye giden dünya düzeninde var olma çabasıyla açıklanabilir. Bölgenin doğal zenginliklerinin yanı sıra hammadde kaynaklarının bolluğu erken dönemlerden itibaren bilinen bir gerçekliktir. MÖ 2. binyılın başlarında yerel halkın kontrolünde olan kaynaklar özellikle Geç Tunç Çağı'nda doğudan Hitit, batıdan ise Miken Uygarlığı'nın ilgi alanına girmiş olmalıdır. Bu nedenle yerel halk bölgenin güvenliğinin sağlanması için muhtemelen sur ile çevrelenmiş büyük kentlerin himayesine sığınmıştır. MÖ 2. binyılın başlarında Yukarı Menderes Havzası'nda Mira Ülkesi sınırları içerisinde Lauwanda olarak önerilen Aşağıseyit Höyük, Lukka ve Mira Ülkesi arasında kalan Wiyanawanda Çaltılar Höyüğü, Puranda önerisiyle Bademgediği Tepesi, Apasas lokalizasyonu ile Ayasuluk, Seha Nehri Ülkesi sınırları içerisinde Kaymakçı Höyük ve Wiluşa tanımlamasıyla Troya yerleşimlerinde inşa edilmiş surlar bu süreci doğrular niteliktedir. Gelecek yıllarda Tavşanlı Höyüğü, Üçhöyük, Bayraklı Tepekule ve Yassitepe gibi merkezler Batı Anadolu coğrafyası için yeni lokalizasyon önerileri getirebilecek potansiyele sahiptir.

KAYNAKÇA

- Abay 2011 E. Abay, "Preliminary Report on the Survey Project of Çivril, Baklan and Çal Plains in the Upper Meander Basin, Southwest Anatolia," *Ancient Near Easter Eastern Studies* 48, 2011, 1-87
- Abay et al. 2023 E. Abay, F. Dedeoğlu, G. Ergün, "Beycesultan Höyüğü Doğu Koni Geç Tunç Çağı Araştırmaları," *Höyük Dergisi*, 2023, 31-48.
- Akdeniz 2004 E. Akdeniz, "A Hittite Figurine Found in the Excavations of Kadıkalesi Kuşadası," *OLBA* 9, 2004, 21-59.
- Akdeniz 2010 E. Akdeniz, "Manisa Yöresi'ndeki Prehistorik ve Protohistorik Buluntu Merkezlerinin Dönemsel ve Coğrafi Dağılımları," *Akdeniz Sanat Dergisi*, 2010, 1-37.
- Akurgal 1994 E. Akurgal, *Eski İzmir I: Yerleşme Katları ve Athena Tapınağı*, Ankara, 1994.
- Alp 1994 S. Alp, *Konya Civarında Karahöyük Kazılarında Bulunan Silindir ve Damga Mühürleri*, Ankara, 1994.
- Alp 2000 S. Alp, *Hitit Çağında Anadolu: Çivi Yazılı ve Hiyeroglif Yazılı Kaynaklar*, Ankara, 2000.
- Aslan 2012 R. Aslan, "Troas Bölgesinde Göçler, Diller ve Kültürler," *Çanakkale Araştırmaları-Türk Yıllığı*, 10/13, 2012, 17-30.
- Aybek – Arslan 2022 S. Aybek – B. Arslan, "Eski Çağlardan Günümüze Torbalı Ovasında Ulaşım Ağı ve Metropolis'in Stratejik Önemi", *18. Türk Tarih Kongresi*, 2018, Cilt 11, 341-359.
- Bajramovic 2011 G. Bajramovic, *A Historical Geography of Anatolia in the Old Assyrian Colony Period*, Copenhagen, 2011.
- Başaran 2019 M. M. Başaran, "Maydos Kilistepe Höyüğü MÖ 2. Binyıl Yerleşim Özellikleri", *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 29/1, 2019, 1-16.
- Baştürk 2022 M. B. Baştürk, "Şarhöyük-Dorlaion Kazıları: Eskişehir'in Binlerce Yılıının Özeti", *Fetih ve Medeniyet Dergisi*, 2022, 98-113.
- Becks – Polat-Becks 2014 R. Becks – A. Polat-Becks, "Dağlı Bursa'da Erken Tunç Çağı Yerleşimleri", *Bursa Kültür Envanteri* I, ed. M. Şahin, 2014, 179-181.
- Bilgen 2015 A. N. Bilgen, "Giriş", *Seyitömer Höyük I*, ed. A. N. Bilgen, 2015, 7-9.
- Bilgen et al. 2015 A. N. Bilgen, Z. Bilgen, S. Çırakoğlu, "Erken Tunç Çağı Yerleşimi (V. Tabaka)", *Seyitömer Höyük I*, ed. A. N. Bilgen, 2015, 117-186.
- Büyükkolancı 2008 M. Büyükkolancı, "Ayasuluk Tepesi (Eski Efes) Apasas mı?", *Batı Anadolu Geç Tunç Çağı Kültürleri Üzerine Yeni Araştırmalar Sempozyumu*, eds. A. Erkanal, S. Günel, U. Deniz, 2008, 41-55.
- Caymaz 2008 T. Caymaz, "Urla Yarımadası Prehistorik Dönem Yerleşimleri", *Arkeoloji Dergisi* 1, 2008, 1-41.
- Czichon 2017 M. R. Czichon "Hititlerin Batı Sınırı ve Uşak", *Yüzey Araştırmaları İşğında Uşak*, eds. R. M. Czichon, Ş. Söyler, B. Can, İ. Çavuş, 2017, 344.
- Darga 2009 M. Darga, "İzmir-Smyrna-Tişmurna Eşitliliği Hakkında Görüşler", *Altan Çilingiroğlu'na Armağan: Yukarı Denizin Kıyısında Urartu Krallığı'na Adanmış Bir Hayat*, eds. H. Sağlamtimur, E. Abay, A. Erdem, A. Batmaz, F. Dedeoğlu, M. Erdalkıran, M. B. Baştürk, E. Konakçı, 2009, 235-245.

- Dedeoğlu 2009 F. Dedeoğlu, “Denizli-Çivril İlçesi Yüzey Araştırması Verileri Işığında MÖ 2. Binyılda Yukarı Menderes Havzası Yerleşim Düzeni”, *Altan Çilingiroğlu’na Armağan: Yukarı Denizin Kıyısında Urartu Krallığı’na Adanmış Bir Hayat*, eds. H. Sağlamtimur, E. Abay, A. Erdem, A. Batmaz, F. Dedeoğlu, M. Erdalkıran, M. B. Baştürk, E. Konakçı, 2009, 219-234.
- Dedeoğlu 2015 F. Dedeoğlu, “Küfü Çayı MÖ 2. Binyıl Yerleşimleri”, *Mustafa Büyükkolancı’ya Armağan*, eds. C. Şimşek, B. Duman, E. Konakçı, 2015, 193-202.
- Derin 2020 Z. Derin, “Bornova Yassitepe Höyüğü 2010-2019 Yılı Çalışmaları” *Arkeoloji Dergisi* 25, 2020, 1-42.
- Derin et al. 2022 Z. Derin, Ö. Çelik, M. A. Erdem, “İzmir Yassitepe Höyüğü”, *MÖ III. Binyılda Anadolu*, eds. M. Işıklı, E. Fidan, A. Türker, M. A. Yılmaz, 2022, 181-196.
- Doğer 2006 E. Doğer, *İzmir’in Smyrna’sı: Paleolitik Çağ’dan Türk Fethine Kadar*, İstanbul, 2006.
- Edward – Cambell 1960 F. Edward – J. Cambell, “The Amarna Letters and Amarna Period”, *The Biblical Archaeologist* 23/1, 1960, 1-12.
- Efe 2007 T. Efe, “Great Caravan Route’ between Cilicia and Troya: The Early Bronze Age III Period in inland Wester Anatolia”, *Anatolian Studies* 57, 2007, 47-64.
- Erdem 2023 M. A. Erdem, *Orta Tunç Çağı’nda Yassitepe Höyüğü*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ege Üniversitesi, İzmir, 2023.
- Erkanal-Öktü 2006 A. Erkanal-Öktü, “Panaztepe’de Bulunan Kurşun Külçenin/Ağırlığın Madencilikteki Yeri ve Önemi”, *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi* 23/2, 2006, 1-20.
- Fidan et al. 2019 E. Fidan, S. Türkteki, U. Oğuzhanoglu, S. S. Fidan, Y. Tuna, “Eskişehir ve Kütahya İlleri Tarih Öncesi Dönem Yüzey Araştırmaları (EKAR) 2018 Yılı Çalışmaları”, *37. Araştırma Sonuçları Toplantısı* 2, 2019, 15-34.
- Fidan et al. 2022 E. Fidan, A. Karatak, S. S. Fidan, M. A. Kocabaş, “Tavşanlı Höyüğü Kazısı 2021 Yılı Çalışmaları (İlk Sezon)”, *42. Kazı Sonuçları Toplantısı* 2, 2022, 245-254.
- Graeve 2002 V. von Graeve, “Antik Çağ’dan Günümüze Milet”, *I. Uluslararası Aşağı Menderes Havzası Tarih, Arkeoloji ve Sanat Tarihi Sempozyumu*, 2002, 205-210.
- Günel 2003 S. Günel, “Aydın Bölgesi Yüzey Araştırmaları Işığında Çatalkaya, Dedekuyusu ve Bahçetepe Yerleşimleri”, *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi* 20/1, 2003, 53-70.
- Günel 2021 S. Günel, “Çine Tepecik’in Kültürel Gelişiminde Kentleşme Sürecini Anlamak”, *Anadolu Araştırmaları* 24, 2021, 117-144.
- Hawkins 1998 J. D. Hawkins, “Tarkasawa King of Mira (Tarkondemos) Boğazköy Sealing and Karabel”, *Anatolian Studies* 48, 1998, 1-31.
- Hawkins 2006 J.D. Hawkins, “Puranda”, *Reallexikon der Assyriologie und Vorderasiatischen Archäologie* 11, 2006, 115.
- İreç 2018 M. İreç, “Temelsiz Bir Lokalizasyon Önerisi Olarak Tismurna-Smyrna-İzmir Özdeşliği”, *TÜBA-AR* 18, 2018, 11-18.
- Joukowsky 1986 M. S. Joukowsky, *Prehistoric Aphrodisias an Account of the Excavations and Artifacts Studies I-II*, New Jersey, 1986.

- Kıyak 2022 T. K. Kıyak, "Çine- Tepecik Geç Tunç Çağı Yerleşmesinde Endüstriyel Kaynakların Yapılandırılmadaki Yeri", *Colloquium Anatolicum* 21, 2022, 13-36.
- Korfmann 2001 M. O. Korfmann, "Yüksek Troia Kültürü (Troia VI ve VIIa) Bir Anadolu Kültürü", *Düş ve Gerçek Troia*, eds. J. Latacz, M. O. Korfmann, 2001, 395-406.
- Klinger 2019 J. Klinger, *Hititler: Hititlerin Yeniden Keşfi*, İstanbul, 2019.
- Konakçı 2020 E. Konakçı, "Yüzey Araştırmaları Verilerine Göre Aşağıseyit Höyük Yerleşimindeİskan Süreci", *Beşeri Bilimler Ekseninde Güncel Araştırmalar: Kuramlar, Kavramlar, Uygulamalar*, eds. B. Tunçsiper, D. İnan, 2020, 15-32.
- Lamb 1937 W. Lamb, "Excavations at Kusura Near Afyon Karahisar", *Archaeologia* 87, 1937, 1-65.
- Macqueen 2009 J. G. Macqueen, *Hititler Çağı'nda Anadolu*, Ankara, 2009.
- Mellaart 1968 J. Mellaart, "Anatolian Trade with Europa and Anatolian Geography and Culture Provinces in the Late Bronze Age", *Anatolian Studies* 18, 1968, 187-202.
- Mellaart – Murray 1995 J. Mellaart – A. Murry, *Beycesultan Vol III- Part II: Late Bronze Age And Phrygian Pottery and Middle and Late Beonze Age Small Objects*, Oxford, 1995.
- Meriç 2003 R. Meriç, "Excavations of Bademgediği Tepe (Puranda) 1999-2002: A preliminary Report", *Istanbul Mitteilungen* 53, 2003, 79-98.
- Meriç 2018 R. Meriç, *Hermus (Gediz) Valley in Western Turkey: Result of an Arcaheological and Historical Survey*, İstanbul, 2018.
- Meriç – Öz 2015 R. Meriç – A.K. Öz, "Bademgediği Tepesi (Puranda) Near Metropolis", *NOSTOI: Indigenous Culture, Migration and Integration in The Aegean Island and Western Anatolia during the Late Bronze and Early Iron Age*, eds. N.C. Stampolidis, Ç. Maner, K. Kopanlas, 2015, 591-605.
- Momigliano et al. 2010 N. Momigliano, A. Greaves, T. Hodos, B. Aksoy, "Çaltılar Yüzey Araştırması 2008-2009 Yılı Çalışmaları", *ANMED (Anadolu Akdenizi Arkeoloji Haberleri)* 20/8, 2010, 119-123.
- Momigliano et al. 2011 N. Momigliano, A. Graeves, T. Hodos, B. Aksoy, A. Brown, M. Kibaroglu, T. Carter, "Settlements History and Material Culture in Southwest Turkey: Report on the 2008-2010 Survey at Çaltılar Höyük (Northern Lycia)", *Anatolian Studies* 61, 2011, 61-12.
- Oy 2011 H. Oy, "Afyonkarahisar Orta Tunç Çağı Yerleşimleri", *Belleten* 273/75, 2011, 311-316.
- Oy 2017 H. Oy, "Uşak Banaz İlk Tunç Çağı Araştırmaları 2015 Yılı Çalışmaları", *34. Araştırma Sonuçları Toplantısı* 1, 2017, 51-74.
- Öner et al. 2018 E. Öner, S. Vardar, A. Karadaş, R. İlhan, "Bornova Ovası ile Bayraklı Höyüğü Çevresinde Paleocağrafya ve Jeoarkeoloji Araştırmaları (İzmir)", *TÜCAUM 30. Yıl Uluslararası Coğrafya Sempozyumu*, 2018, 296-312.
- Özgüç 2003 T. Özgüç, *Kültepe Kaniş/ Neşa*, İstanbul, 2003.
- Öztan 2003 A. Öztan, "2001 Yılı Acemhöyük Kazıları", *24. Kazı Sonuçları Toplantısı* 1, 2003, 39-48.

- Pavuk – Horejs 2018 P. Pavuk – B. Horejs, “Ceramics, Surveys and Connectivity in Western Anatolia: The Middle and Late Bronze Age Bakırçay/ Kaikos Valley Restudies”, *Egypt and The Levant: International Journal for Egyptian Archaeology and Related Discipline*, eds. B. B. Brandt, E. Czerney, F. Kammerzell, C. Kohler, L. E. Stager, Sayı 27, 2018, 457-485.
- Raymond 2005 A. E. Raymond, *Miletus in the Bronze Age and Minoan Presence in the Eastern Aegean*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, University of Toronto, Toronto, 2005.
- Roosevelt – Luke 2017 H. C. Roosevelt – C. Luke, “The Story of a Forgotten Kingdom? Survey Archaeology and the Historical Geography of Central Western Anatolia in the Second Millenium BC”, *European Journal of Archaeology* 20/1, 2017, 120-147.
- Sagona – Zimansky 2009 A. Sagona – P. Zimansky, *Arkeolojik Veriler Işığında Türkiye'nin En Eski Kültürleri*, İstanbul, 2009.
- Sazcı 2008 G. Sazcı, “Troas Bölgesi Prehistoryası”, *Çanakkale Savaşları Tarihi 1*, ed. M. Demir, 2008, 283-336.
- Semiz – Konakçı 2018 B. Semiz – E. Konakçı, “Asopos Tepesi Orta ve Geç Tunç Çağı Seramiklerinin Arkeometrik İncelemesi ve Üretim Teknolojisinin Değerlendirilmesi”, *Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 2018, 56-74.
- Şahin 2015 F. Şahin, “Küllüoba Orta Tunç Çağına Geçiş Dönemi”, 30. *Arkeometri Sonuçları Toplantısı*, 2015, 39-54.
- Şahoğlu 2012 V. Şahoğlu, “Çeşme-Bağlararası 2002-2005, 2009 Yılı Kazı Çalışmaları”, *Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi 75. Yıl Armağanı, Arkeoloji Bölümü Tarihçesi ve Kazıları (1936-2011)*, *Anadolu/ Anatolia Anı Armağanı Serisi, EK III.2*, eds. O. Bingöl, A. Öztan, H. Taşkiran, 2012, 83-90.
- Ünal 2003 A. Ünal, *Hititler Devri'nde Anadolu II*, İstanbul, 2003.
- Üyümez et al. 2022 M. Üyümez, Ö. Koçak, M. Bilgin, İ. Baytak, “Bolvadin Üçhöyük 2020 Yılı Kazıları”, 42. *Kazı Sonuçları Toplantısı* 4, 2022, 17-32.
- Yakar 2007 J. Yakar, *Anadolu'nun Etnoarkeolojisi*, İstanbul, 2007.
- Yalçıklı 2012 D. Yalçıklı, “Çanakkale ili, Yenice İlçesi ve Balıkesir İli, Gönen İlçesi Yüzeysel Araştırması (2009-2010)”, 29. *Araştırma Sonuçları Toplantısı* 1, 2012, 209-229.
- Yalçıklı 2016 D. Yalçıklı, “Balıkesir (Balya, Merkez ve Savaştepe) Yüzeysel Araştırması”, 33. *Araştırma Sonuçları Toplantısı* 1, 2016, 101-118.
- Yılmaz 2018 M. A. Yılmaz, “Uşak Protohistorik Dönem Yüzeysel Araştırmaları Projesi (UPDAP) 2017 Yılı Sonuçları”, 36. *Araştırma Sonuçları Toplantısı* 2, 2018, 425-452.
- Yılmaz et al. 2019 M. A. Yılmaz, R. M. Czichon, M. Deniz, H. Dülger, S. Akın, A. Nacar, A. Söyler, H. Çelik, F. Yiğit, “Uşak Prehistorik Dönem Yüzeysel Araştırması (UPDAP) 2018 Yılı Sonuçları”, 37. *Araştırma Sonuçları Toplantısı* 2, 2019, 435-468.

SUMMARY

The 2nd millennium BC in Anatolia is better known due to Central Anatolian centres, the large-scale settlements that underwent long-term excavations. The excavations in the mounds of Central Anatolia have uncovered evidence of a period in the Middle Bronze Age that preserved certain cultural elements from the Early Bronze Age III while also introducing new cultural elements. This period also manifested itself in architecture and could be traced through the palaces identified in centres such as Warşama, Hatipler, Sarıkaya, and Karahöyük, indicating a socio-cultural change. J. Yakar associates the presence of palaces in Anatolia with a bureaucratic administrative system, stating that their origins can be traced back to the Early Bronze Age III.

The early commercial activities between Anatolia and distant centres imply that not only Central Anatolia but also other regions in Anatolia were likely integrated into this network, either directly or indirectly. The valuable minerals of Western Anatolia such as gold, silver, and copper, must have been transported to Inner Western Anatolia through the Gediz, Bakırçay, Küçük Menderes, and Büyük Menderes valleys, and from there to Central Anatolia through Kütahya, Afyon, and Denizli, as evidenced by the similarities observed in the settlements between the coastal and inland areas. The settlements are indeed believed to be established at a certain distance from each other in mountainous and flat areas and positioned within a possible network of interaction along the trade routes starting from Northern Syria, reaching Central Anatolia, and extending to the Aegean Islands via Troy. The excavations in the northern part of Inner Western Anatolia, from the Eskişehir and Kütahya region to the coast in Troas, have revealed mounds ranging in size from 3 to 45 hectares, alongside Troy. There are centres of over 10 hectares, located at an average distance of 50-70 km from each other between Kütahya and Eskişehir. The transition period evidence from Külliöba and the Akkadian cylinder seals found in Seyitömer made these settlements stand out in the region. Tavşanlı, with a 45-hectare size, stands as the largest mound in Western Anatolia, and ongoing excavations have the potential to offer a different perspective on Western Anatolian archaeology. Troy, in Troas, is one of the relatively large settlements in the region, covering an area of 27 hectares. The 2.4-hectare Maydos Kilisetepe, surrounded by 2nd millennium BC settlements at an average distance of 25-30 km, is particularly significant. No 2nd millennium BC settlements have been excavated so far in a distance of approximately 280 km between the Troas and the Eskişehir-Kütahya region. However, the significance of both regions implies the presence of several 2nd millennium BC centres within the area between the two regions. Only small-scale settlements ranging from 1 to 5 hectares have been identified by surveys so far.

Did the size of settlements in Western Anatolia determine their significance or insignificance? The buildings representing political authority in Northwest Anatolia can generally be traced through the remains of the Seyitömer Mound, the Early Bronze Age III structures, and the buildings in the Late Bronze Age layers of Troy. As a small-scale centre with a size of 2 hectares engaged in commercial relations with the Akkadians, Seyitömer Mound demonstrates that the significance of a settlement did not lie in size.

The investigation of the southern part of Western Anatolia indicates that the centres surrounding Afyon and Denizli in the upper part of the Büyük Menderes Basin are noteworthy. Beycesultan, with a size exceeding 35 hectares, is one of the best-researched settlements in the region, covering a palace and temples. The research around the mound revealed settlements surrounding Beycesultan, ranging from 1 to 5 hectares in mountainous and flat areas. Aşağıseyit Mound and Kepir, a mound identified by the surveys approximately 40 km from Aşağıseyit, indicate the presence of strategic settlements. Afyon and the settlements around the city provide significant evidence for the region's archaeology. These settlements having the potential to offer crucial information are namely Kusura Mound, 2 hectares in size around Afyon; Üçhöyük located 80 km from Kusura; Maltepe and Çataltepe, which are 20-30 km away from each other. The distribution of the mounds abovementioned implies the presence of large-scale settlements along with small-scale fortified settlements with strong defence systems, such as Aşağıseyit Mound, in the Upper Büyük Menderes Basin, along the route to Central Anatolia. Çine Tepecik, a mound of 5 hectares,

stands out in the middle part of the Büyük Menderes Basin. The nearby Dedekuyusu and Bahçetepe, at distances of 30 km around Çine Tepecik, are other significant centres in the region.

On the southwestern coast of Anatolia, settlements such as Miletus, Ayasuluk, and Kadıkalesi at an average distance of 15 km from each other are encountered. Being buried under ancient cities, these settlements are yet to be fully understood but are still crucial in exhibiting traces of the Minoan and Mycenaean cultures along the western coast of Anatolia through the archaeological material. In the central part of western Anatolia, in the area between the Gediz and Küçük Menderes Rivers, settlements around İzmir and Manisa stand out. Among these, Panaztepe, over 30 hectares, and the 25-hectare Kaymakçı Mound are settlements in the coastal and central areas of the Gediz Valley. The settlements ranging in size from 1 to 10 hectares have been identified approximately 30 km around Panaztepe and Kaymakçı. Panaztepe is located 30 km from the centre of İzmir, the distance from İzmir centre to Limantepe is 40 km, and the distance from Limantepe to Çeşme Bağlararası is 40 km. Between these centres, small-scale settlements not over 5 hectares have been discovered. The presence of settlements ranging in size from 1 to 3 hectares at intervals of 5-6 km in the Bornova Plain of the İzmir centre indicates that this area was a significant location for settlements in the 2nd millennium BC. In the Middle Bronze Age, the only building that gives the impression of a royal residence is a multi-roomed building from Panaztepe. Kaymakçı Mound and Bademgediği Hill stand out as the strategic centres surrounded by walls among the settlements representing the Late Bronze Age. The proximity of these settlements to each other must be related to the abundance of water resources and the presence of multiple bays and gulfs on the coast. Almost all the settlements on the coast are defined as harbour cities and provide finds that shed light on long-distance maritime trade.